

УДК 338.439:636.22/.28(477)

© 2012

Шиян Н. І., кандидат економічних наук

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

ОКУПНІСТЬ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: СТАН ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ

Рецензент – доктор економічних наук, професор М. О. Бессідін

У роботі висвітлено актуальність проблеми підвищення рівня окупності витрат у процесі виробництва молока та можливі шляхи її вирішення. З використанням методу групувань визначено ступінь впливу ціни реалізації та собівартості одиниці продукції на рівень окупності витрат у сільськогосподарських підприємствах України, які у 2010 р. виробляли і реалізовували молоко. Підтверджено існування тісного зворотнього зв'язку між показниками «продуктивність корів» та «собівартість одиниці продукції», виявлено в 2010 р. існування залежності між рівнем цін і продуктивності корів, які змінюються в одному напрямку – зростають.

Ключові слова: окупність витрат, ціна, собівартість, продуктивність, інтенсифікація, велика рогата худоба (ВРХ).

Постановка проблеми. Однією з проблем, що активно обговорюються в аграрній економічній літературі, є забезпечення стабільного розвитку галузі тваринництва, передусім скотарства. Актуальність її розгляду обумовлена низкою причин, найважливішою з яких є існування негативної тенденції до зниження чисельності поголів'я ВРХ, у тому числі корів, зменшення обсягів виробництва продукції галузі, а відтак, і зниження ступеня забезпечення потрібного населенню рівня споживання продукції галузі вітчизняного виробництва. Так, починаючи з 2006 р., виробництво молока зменшується. Якщо у 2005 р. обсяги його виробництва дорівнювали 13714,4 тис. т, то у 2010 р. вони становили 11248,5 тис. тонн. І це за умов, коли, відповідно до низки законодавчих документів ставилося завдання довести обсяги виробництва молока у 2015 р. до 20 млн тонн [8].

Однією з причин становища, яке склалося у розвитку даної галузі, є недостатній рівень прибутковості в процесі виробництва продукції, а в окремих випадках і глибока збитковість, особливо в реалізації ВРХ на м'ясо. Наслідком цього стала відсутність одного з важливих мотивів, що спонукає до розвитку галузі в нинішніх умовах розвитку економіки, – недостатній рівень окупності витрат у процесі виробництва молока.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Наукові праці провідних вчених-економістів присвячені різним аспектам вирішення означеної проблеми: стосовно аграрної сфери України взагалі, й щодо розвитку скотарства. Так, до розгляду факторів, що мають безпосередній вплив на прибутковість аграрних підприємств, в одній із своїх публікацій звернулися Л. М. Мельник і П. М. Макаренко [2]. В окремих роботах висвітлено результати досліджень щодо ефективності розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах України, зокрема у Львівській області [1]. Увага науковців приділяється і розгляду механізмів регулювання цін із боку держави [3]. Важливе значення мало створення нормативно-правової бази, відповідно до якої здійснюється регулювання розвитку галузі за сучасних умов [4–7], що й забезпечило позитивні результати у 2010 році, коли рівень рентабельності молока дорівнював 17,9 %, рівень окупності витрат, відповідно, 1,179. Однак за такої умови не вдалося здолати збитковість ВРХ, реалізованої на м'ясо.

Незважаючи на значну кількість публікацій, які відображають результати ґрунтовних досліджень проблем скотарства, а відтак, і конструктивні пропозиції щодо їх вирішення, на нашу думку, в них недостатньо представлені можливості здійснення таких заходів, які б дали змогу одночасно вирішити двоєдине завдання: підвищувати ціни реалізації й знизити собівартість одиниці продукції, що і виступає підґрунтям для суттєвого підвищення окупності витрат.

Метою дослідження було визначення впливу відмінностей у цінах реалізації і собівартості одиниці реалізованої продукції на рівень окупності витрат при виробництві молока в сільськогосподарських підприємствах України, які в 2010 р. виробляли і реалізовували молоко.

Відповідно до поставленої мети вирішувалися наступні **завдання**: з'ясувати, якою мірою окупність витрат на продукцію скотарства формується

ся в межах одного року під впливом відмінностей у цінах реалізації й собівартості реалізованої продукції, а також визначити причини, під впливом яких формуються зазначені відмінності.

Результати дослідження. Загальновідомо, що особливе значення для формування прибуткового виробництва має ціновий механізм. Тому на першому етапі наших досліджень ми звернулися до аналізу показників динаміки цін на головні види продукції. Загальна тенденція у їх зміні свідчить про невпинне зростання їх величини, однак за наявності певних відхилень (табл. 1).

Як видно з даних таблиці, протягом аналізованого періоду відбувалося значне підвищення цін реалізації по всіх продуктах. Однак у найбільшій мірі ціни зросли на молоко і молочні продукти – в 15,3 разу, а найменше – на зернові культури – в 6,7 разу. Якщо ж співставити середні ціни реалізації у 2010 р., у порівнянні з 2009 р., то зміна відбулася таким чином: по зернових культурах ціна зросла на 40,3 %, по молоку і молочних продуктах – на 55,6 %, а по великій рогатій худобі (у живій масі) зростання було незначним – на 8,1 %.

Оскільки по представлених видах продукції рентабельність виробництва у 2010 р. зросла, то це свідчить про те, що ціна реалізації в цьому

році зросла більш високими темпами у порівнянні зі зростанням собівартості одиниці продукції. В інші роки це співвідношення формувалося по-різному, але загальна тенденція полягала в підвищенні не лише цін реалізації, а й собівартості одиниці продукції. У статистичних довідниках відповідні дані, на жаль, виявити не вдалося, що ускладнює проведення аналізу.

Проте і за таких умов можна з'ясувати, що існують суттєві відмінності у величині показників як цін реалізації, так і собівартості одиниці продукції, до того ж навіть на рівні регіонів. Так, при середній ціні реалізації молока і молочних продуктів у 2010 р. 2938,7 грн/т в Одеській області вона дорівнювала 2487,0 грн/т, збільшившись за рік на 46,9 %, у м. Києві – 3417,4 грн/т при зростанні за рік на 14,7 %. Найбільше ціна зросла у Сумській області – на 64,4 %, але все одно вона була нижчою від середньої по Україні, дорівнюючи 2894,3 грн/т. Слід також зауважити, що зростання ціни реалізації молока по підприємствах м. Києва пов'язане з реалізацією частини молока не переробним підприємствам, по яких вона практично співпадала із середніми цінами по Україні, а з реалізацією по інших каналах, за якими ціни зростали до 6400 грн/т.

1. Динаміка цін і темпів їх зміни по основних видах сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України протягом 1996–2010 рр.

Рік	Зернові культури		ВРХ (у живій масі)		Молоко та молочні продукти	
	ціна реалізації, грн/т	до попереднього року, %	ціна реалізації, грн/т	до попереднього року, %	ціна реалізації, грн/т	до попереднього року, %
1996	168,4	100,0	832,1	100,0	191,5	100,0
1997	176,1	104,6	883,5	106,2	239,5	125,1
1998	154,2	87,6	1239,6	140,3	284,1	118,6
1999	200,4	130,0	1498,3	120,9	360,4	126,9
2000	443,8	221,5	2071,4	138,3	536,4	148,8
2001	381,3	85,9	3567,7	172,2	603,7	112,5
2002	312,5	82,0	2918,8	81,8	541,0	89,6
2003	535,1	171,2	2736,5	93,8	696,9	128,8
2004	453,1	84,7	4359,0	159,3	835,3	119,9
2005	417,8	92,2	5885,0	135,0	1126,9	134,9
2006	515,2	123,3	5293,6	90,0	1070,2	95,0
2007	833,5	161,8	5854,9	110,6	1660,6	155,2
2008	778,6	93,4	9414,8	160,8	2065,1	124,4
2009	799,0	102,6	8711,2	92,5	1888,8	91,5
2010	1120,9	140,3	9415,0	108,1	2938,7	155,6
2010 р. до 1996 р.	6,7 разу	-	11,3 разу	-	15,3 разу	-

Зрозуміло, що найбільші коливання і ціни реалізації, й собівартості одиниці продукції відбувалися на рівні підприємств. Тому наступним етапом досліджень став аналіз результатів групування сільськогосподарських підприємств за рівнем їх рентабельності, здійснений Державним комітетом статистики України. Було використано дані групування за 2009 і 2010 роки. Оскільки рентабельність виробництва у ці роки, як уже зазначалося, суттєво змінилася, то, відповідно, змінився й підхід до аналізу показника, за яким здійснювалося формування груп підприємств. Проте міжгруповий інтервал був однаковий – 0,049. Однак якщо у 2009 р. кількісно переважали групи зі збитковим виробництвом, то у 2010 р. ситуація змінилася. Крім цього зауважимо, що в статистичному збірнику наведені дані про рівень собівартості та рентабельності (збитковості) по сукупності і групах підприємств. Відсутні дані про ціни реалізації були розраховані. Спочатку здійснили перехід від показника рентабельності до показника окупності шляхом додавання до першого 100 %, а далі перемножили собівартість 1 ц реалізованої продукції на показник окупності витрат, визначивши ціну реалізації. Отримані результати представлені в таблиці 2.

Як бачимо, при переході від однієї групи до іншої у міру зростання рівня окупності витрат передусім відбувається підвищення собівартості 1 ц реалізованої продукції й одночасно – зростання ціни реалізації. Визначення коефіцієнта парної кореляції між двома показниками дало

такі результати: у 2009 р. – мінус 0,9259 (показники останньої групи не бралися до уваги внаслідок її нетиповості), у 2010 р. – мінус 0,6603.

Зрозуміло, що в нинішніх умовах розмір витрат в окремих суб'єктів господарювання не може виступати підставою для визначення ціни на продукцію цього підприємства, оскільки діють інші принципи ціноутворення. Тим більше це не може виступати підставою для підвищення цін реалізації на підприємствах із низькими показниками собівартості й, навпаки, підвищення їх для підприємств із високою собівартістю. Для визначення інших чинників ми розглянули залежності по підприємствах України, які у 2010 р. займалися виробництвом молока.

Дослідження здійснювалося з використанням методу групувань. Виробництвом і реалізацією молока у цьому році займалося 2311 підприємств. Дана сукупність за величиною окупності витрат була поділена на сім груп. Результати групування представлені в табл. 3. Передусім привертає увагу та обставина, що у 2010 р., як і в попередні роки, сформувалися досить значні відмінності у рівнях окупності витрат. Величина цього показника в групі з найвищим рівнем окупності витрат (2,346) перевищувала показник групи з найнижчою окупністю (0,401) в 5,9 разу. Коли звернулися до показників 2009 р., то знову з'ясувалося, що 17,3 % підприємств досягли рівня прибутковості в розмірі 38,6 %, а в той же час існували групи підприємств із рівнем збитковості 75,6 % і навіть 88,2 % [8].

2. Собівартість і ціни реалізації в групах підприємств України з різним рівнем рентабельності виробництва молока*

2009 р.			2010 р.		
Підприємства з рівнем окупності	Ціна реалізації, грн/ц	Собівартість реалізованої продукції, грн/ц	Підприємства з рівнем окупності	Ціна реалізації, грн/ц	Собівартість реалізованої продукції, грн/ц
до 0,149	158,12	1340,0	–	–	–
0,150–0,299	94,25	386,3	до 0,299	165,58	629,59
0,300–0,349	108,60	335,2	0,300–0,349	117,85	351,79
0,350–0,499	116,50	261,2	-0,350–0,499	175,25	401,94
0,500–0,649	119,92	204,3	0,500–0,649	163,83	276,74
0,650–0,799	133,70	179,7	0,650–0,799	197,68	267,14
0,800–0,899	150,59	175,1	0,800–0,899	207,35	241,10
0,900–0,999	148,27	156,4	0,900–0,999	215,31	226,17
1,00–1,050	156,72	153,2	1,00–1,050	231,53	226,55
1,051–1,100	162,69	151,2	1,051–1,100	241,60	225,79
1,101–1,150	167,44	149,5	1,101–1,150	237,54	211,71
1,151–1,200	164,69	140,4	1,151–1,200	236,43	201,56
1,201 і більше	171,59	123,8	1,201 і більше	254,47	171,13
У середньому	155,75	153,6	У середньому	237,45	201,4

* Примітка. Використано дані Державної служби статистики України і власні розрахунки

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що існує стійка тенденція щодо формування значної відмінності між рівнями окупності витрат у процесі виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України, у зв'язку з чим з'ясування причин формування відмінностей у рівні окупності витрат набуває особливої актуальності.

Щодо характеру змін цін реалізації та собівартості 1 ц реалізованого молока в міру підвищення окупності витрат, то в обох випадках позначені тенденції мають протилежне спрямування: ціни реалізації зростають, а собівартість знижується. До того ж відмінність між показниками крайніх груп набагато більша саме за собівартістю: вона дорівнює, відповідно, 130,9 грн/ц і 490,5 грн/ц. Таким чином, у групі з найвищим рівнем собівартості на виробництво і реалізацію 1 ц продукції витрачається коштів у 3,7 разу більше у порівнянні з групою, що має мінімальну собівартість. Абсолютний розмір відмінності показників дорівнює 359,6 грн.

Значні відмінності спостерігаються також у цінах реалізації – від 196,8 до 307,0 грн/ц, – тобто в 1,6 разу. Абсолютний розмах міжгрупової відмінності ціни реалізації, таким чином, дорівнює 110 гривень.

Особливої уваги заслуговує те, що для групи з найвищою окупністю витрат характерна найбільш сприятлива обставина: ціни реалізації найвищі, а собівартість 1 ц найнижча. Слід зазначити, що аналогічне становище було характерне й для попереднього року, причому собівартість виробництва 1 ц реалізованої продукції дорівнювала 123,8 грн, а ціна реалізації – 171,59 гривні.

Ціна реалізації і собівартість виробництва реалізованої продукції, безпосередньо впливаючи на формування окупності витрат, одночасно залежать від сукупної дії цілої низки чинників. У результаті попередніх досліджень, у тому числі й проведених нами, було встановлено, що особливе значення щодо цього мають концентрація виробництва і рівень продуктивності корів, який слід розглядати як інтегральну характеристику рівня інтенсивності.

Проведене дослідження засвідчило: в основі підвищення окупності витрат лежить підвищення продуктивності, яка (за одним винятком) зростала від однієї групи до іншої. До того ж зростання продуктивності впливало на окупність витрат, перш за все, через зниження собівартості. Коефіцієнт парної кореляції між цими показниками дорівнював 0,913.

3. Групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем окупності витрат у процесі виробництва молока у 2010 році

Показник	Групи								У середньому
	до 0,500	0,501–0,750	0,751–1,000	1,001–1,250	1,251–1,500	1,501–1,750	1,751–2,000	понад 2,001	
Окупність	0,401	0,660	0,904	1,105	1,363	1,605	1,843	2,346	1,178
Кількість господарств	99	212	601	702	367	172	78	80	2311
Поголів'я корів із розрахунку на підприємство, гол.	65	137	194	260	291	306	258	204	230
Із розрахунку на підприємство: - валове виробництво молока, ц	1110	3756	6621	10609	13218	13182	11502	10376	9183
- реалізовано молока, ц	795	3120	5739	9610	11997	11964	9755	9098	8191
Рівень товарності, %	71,6	83,1	86,7	90,6	90,8	90,8	84,5	87,7	89,2
Середньорічний надій від 1 корови, кг	1708	2742	3413	4080	4542	4308	4458	5086	3993
Величина витрат на 1 корову, грн	8679	7618	7658	8617	8411	7133	6400	6303	7984
Повна собівартість 1 ц, грн	490,5	319,5	274,0	242,8	206,8	178,5	158,0	130,9	229,0
Ціна реалізації 1 ц, грн	196,8	210,9	247,6	268,3	281,9	286,5	291,2	307,0	269,81

Тобто, саме рівень продуктивності корів безпосередньо впливає на формування собівартості одиниці продукції, зумовлюючи її значення. Проте це стає можливим унаслідок того, що темпи зростання продуктивності виявилися помітно вищими, у порівнянні з темпами зростання витрат на корову, які виступають основою підвищення продуктивності. Продуктивність корів збільшилась із 1708 кг у першій групі до 5086 кг – у восьмій, або втричі, в той час як рівень витрат на 1 корову коливався.

Однак, якщо зворотна залежність між собівартістю і продуктивністю корів була очікуваною, то одночасне зростання продуктивності й ціни реалізації не можна прогнозувати з високою вірогідністю. Пояснюється цей факт тим, що, поперше, високому рівню продуктивності відповідає високий рівень технології й організації виробництва, що обумовлює отримання молока високої якості, і, як наслідок, – підвищення цін реалізації. По-друге, в цьому ж напрямі відбувається й зростання концентрації виробництва молока як шляхом збільшення поголів'я корів із розрахунку на підприємство, так і збільшення виробництва на основі підвищення продуктивності, бо ціни передусім суттєво зростають у тих групах підприємств, для яких характерним є суттєве збільшення обсягів виробництва у порівнянні із попередньою групою. Слід також зазначити, що в сьо-

мій і восьмій групах, сформованих за рівнем окупності витрат, ціни реалізації молока зростають на тлі зменшення поголів'я корів із розрахунку на підприємство і навіть зменшення обсягів виробництва молока. Тобто, чинник концентрації впливає на зміну цін реалізації неоднозначно. Можливо, в цьому випадку діють ті самі чинники, які мають суттєве значення для зростання продуктивності корів.

Проведені дослідження, з нашого погляду, дають підстави зробити такі **висновки**:

1. По-перше, в складних умовах розвитку скотарства існують підприємства, що мають високий рівень окупності витрат у процесі виробництва продукції.

2. По-друге, на формування величини окупності витрат значний вплив справляє насамперед величина повної собівартості, що формується відповідно до загальної величини витрат і продуктивності тварин, і саме продуктивність тварин може розглядатися як фактор, що дає змогу зменшити собівартість одиниці продукції.

3. По-третє, темпи зростання цін є набагато меншими, ніж темпи зменшення повної собівартості одиниці продукції від групи до групи у процесі виробництва молока, що може свідчити про більш значну роль у формуванні величини окупності витрат саме останніх.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Козіна Н. Ю. Ефективність розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівщини / Н. Ю. Козіна // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 31–34.
2. Мельник М. Ю. Фактор и впливу на прибутковість аграрних підприємств / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 79–86.
3. Місюк М. В. Про державне регулювання розвитку галузі скотарства / М. В. Місюк // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 112–116.
4. Про затвердження мінімально допустимого рівня цін на продукцію тваринництва на 2011 р.: погоджено проект Постанови КМУ рішенням № 997 від 12.10.2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkpr.gov.ua>.
5. Про затвердження Порядку використання ко-

штів, передбачених у державному бюджеті для розвитку тваринництва: Постанова КМУ від 18.03.2009 р. № 282 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.

6. Про затвердження розмірів бюджетної тваринницької дотації на 2011 рік: Постанова КМУ від 2.03.2011 р. № 182 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року: наказ Міністерства аграрної політики України № 886/128 від 10.12.2007. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

8. Сільське господарство України 2009 р. / Держ. ком. стат. України. – К., 2010. – С. 60.